

Maciej Królak:

***Tysiąclecie kontra milenium.
Obchody tysiąclecia państwa polskiego
w Bydgoszczy
i województwie bydgoskim
w 1966 roku (cz. II)***

Obchody Święta Odrodzenia Polski 22 lipca 1966 r.

Powaznym akcentem ostatniego roku obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego było uczczenie Święta Odrodzenia 22 Lipca. Ponieważ był to okres letni i czas urlopów, PZPR nie udało się dokonać takiej mobilizacji społeczeństwa jak w dniu 1 Maja. W wielu miastach odpadł również czynnik rywalizacji, gdyż był to już okres po głównych uroczystościach kościelnych. Na terenie województwa bydgoskiego były one jednak zaplanowane na miesiąc wrzesień, w związku z tym cały czas starano się jak najlepiej do tych imprez przygotowywać. Święto 22 Lipca zatem, podobnie jak 1 Maja, różniło się również od świąt w latach poprzednich,

zostało bowiem urozmaiczone wieloma nowymi propagandowymi akcentami, które nawiązywały do Tysiąclecia Państwa Polskiego. Główne wytyczne, także i tym razem, zostały skrupulatnie i rzeczowo nakreślone przez centralny aparat PZPR¹.

W założeniach ideowo-politycznych 22. rocznicy odrodzenia państwa zwrócono uwagę przede wszystkim na „rozwijanie generalnej idei obchodów Tysiąclecia”. Władzom PRL chodziło zapewne o to, że powstanie „Polski Ludowej” stanowi ukoronowanie historycznego rozwoju państwowości polskiej, a ponadto uwieńczenie walk o wyzwolenie narodowe. Następnie, podobnie jak to miało miejsce przy okazji innych rocznic, chciano spopularyzować „dorobek władzy ludowej”, osiągnąć budownictwa socjalistycz-

¹ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106. *W sprawie obchodów XXII rocznicy Święta Odrodzenia – 22 Lipca 1966 r.*

nego oraz „perspektyw i zadań planu 5-letniego”².

Na wzór nadzwyczajnej sesji Sejmu PRL, inaugurującej obchody w Warszawie³, również w Bydgoszczy zaplanowano uroczystą sesję Wojewódzkiego, Miejskiego i Powiatowego Komitetu FJN i rad narodowych. Sesja ta odbyła się we wtorek 19 lipca w Amfiteatrze Wojskowego Klubu Sportowego „Zawisza”. W części artystycznej wystąpił, bawiący w tym czasie na terenie województwa, Państwowy Ludowy Zespół Pieśni i Tańca „Mazowsze”. Podobne sesje odbyły się w dniach 19–21 lipca we wszystkich miastach wydzielonych i powiatowych, po nich następowała dekoracja odznakami Tysiąclecia i dyplomami osób wyróżniających się w akcji obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Często uroczyste sesje były poprzedzane capstrzykami społeczeństwa i młodzieży, składaniem wieńców na grobach żołnierzy polskich i radzieckich, zaciąganiem wart honorowych

przy pomnikach i miejscach straceń. Wieczornice i akademie odbywały się także w zakładach pracy i instytucjach. Na obozach letnich młodzież organizowała uroczyste ogniska z udziałem okolicznej ludności, spotkania z uczestnikami II wojny światowej, oficerami Ludowego Wojska Polskiego, weteranami ruchu robotniczego oraz działaczami partyjnymi i państwowymi. 21 lipca organizowano także w świetlicach wspólne oglądanie uroczystego posiedzenia Sejmu PRL, na którym przemówienie wygłosił I sekretarz KC PZPR – Władysław Gomułka⁴.

Część oficjalna święta odbyła się 22 lipca na bydgoskim Starym Rynku. O godzinie 19, „mimo ulewnego deszczu”, zebrały się delegacje organizacji społecznych, politycznych, zakładów pracy oraz mieszkańcy miasta. Po przemówieniu przewodniczącego PMRN Kazimierza Maludzińskiego miało miejsce złożenie wieńców pod Pomnikiem Wdzięczności⁵. Analogicz-

² APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106. *Informacja o przygotowaniach do obchodów XXII rocznicy Święta Odrodzenia 22 Lipca 1966 r. na terenie województwa bydgoskiego*, k. 1.

³ Szerzej na temat obchodów Święta Odrodzenia w Warszawie zob. T. R u z i k o w s k i: *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku*. W: *Przebudować człowieka. Komunistyczne wysiłki zmiany mentalności*. Red. M. K u l a. Warszawa 2001, s. 283–287.

⁴ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106. *Informacja o przygotowaniach do obchodów XXII rocznicy Święta Odrodzenia 22 Lipca 1966 r. na terenie województwa bydgoskiego*, k. 2–3. Całe przemówienie Władysława Gomułki wydrukowała „Gazeta Pomorska”. Zob. W. G o m u ł k a: *Powstanie Polski Ludowej przełomowym zwrotem w historii narodu i państwa*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 172, s. 3–5.

⁵ Zob. *Święto Odrodzenia na Ziemi Bydgoskiej*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 173, s. 8.

ne uroczystości odbywały się w innych miastach regionu bydgoskiego. Na przykład w Grudziądzu oficjalne uroczystości odbyły się w Teatrze Ziemi Pomorskiej, następnie złożono kwiaty pod Pomnikiem Wdzięczności. Wręczono także medale 900-lecia Grudziądza za szczególne zasługi dla rozwoju miasta i województwa bydgoskiego. W Inowrocławiu, w przeddzień święta, odbył się capstrzyk, następnie zorganizowano w świetlicach zakładowych, wiejskich, klubach, kawiarniach transmisję telewizyjną z defilady wojskowej w Warszawie. W Lipnie zaś uroczysta sesja PRN i PK FJN odbyła się na miejscowym stadionie sportowym, na który przybyło, jak podawała lokalna prasa, około 3 tysiące mieszkańców⁶.

Jednakże nie te oficjalne uroczystości miały zachęcić ludzi do świętowania. Odgórnie został opracowany bogaty program imprez kulturalnych i sportowych. Teatr im. W. Horzycy w Toruniu wystawiał gościnnie *Wesele* Wyspiańskiego w Inowrocławiu, Wąbrzeźnie i Lipnie; Teatr Ziemi Pomorskiej z Grudziądza wystąpił ze sztuką *Wołodyjowski i Białogłowy* według Henryka Sienkiewicza w Chełmnie i Brodnicy (22–23 lipca 1966 r.), natomiast Teatr Polski

w Bydgoszczy wystawiał sztukę pisarza rumuńskiego Barangi pt. *Krzysztof nie szalej*. W okresie od 15 do 20 lipca na terenie województwa koncertowało także „Mazowsze”. W tym okresie w Bydgoszczy i województwie występował także Młodzieżowy Zespół Pieśni i Tańca z Pleven (Bułgaria) oraz zespoły artystyczne młodzieży polonijnej z Francji, Belgii, Holandii, Kanady, Szwecji, które zgrupowane były na obozie wakacyjnym w Toruniu⁷. Koncertowały również zespoły domów kultury, zakładów pracy, orkiestry Ochotniczych Straży Pożarnych i jednostek wojskowych. Na terenie województwa bydgoskiego dał koncerty na przykład Zespół Estradowy Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej w Warszawie oraz Zespół Estradowy Pomorskiego Okręgu Wojskowego⁸.

Władze Tucholi, Sępólna i Chojnic, po raz piąty z rzędu, w ramach obchodów Święta Odrodzenia, zorganizowały „Dni Borów Tucholskich”. Podczas tych uroczystości odbył się wiec z udziałem przedstawicieli wojewódzkich władz partyjnych i państwowych połączony z apelem poległych w Rudzkim Moście, na miejscu straceń Polaków w czasie II wojny światowej. Poza tym, zapla-

⁶ Ibidem.

⁷ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106. *Informacja o przygotowaniach do obchodów XXII rocznicy Święta Odrodzenia 22 Lipca 1966 r. na terenie województwa bydgoskiego*, k. 4.

⁸ Ibidem, k. 4–5.

nowano przegląd zespołów artystycznych, igrzyska sportowców wiejskich, zloty turystyczne, spotkania z pisarzami i działaczami społecznymi oraz olimpiadę wiedzy rolniczej. Dni Borów Tucholskich kończyła manifestacja antywojenna, która odbyła się w Tucholi, z udziałem przedstawicieli Ambasady Wietnamskiej Republiki Demokratycznej w Warszawie⁹. Zaproszenie delegacji z Wietnamu nie było dziełem przypadku i miało też wymiar propagandowy – nawiązywało do wojny na Półwyspie Indochińskim.

Dodatkowo, placówki usługowe kinematografii (Wojewódzki Zarząd Kin, Centrala Wynajmu Filmów) zorganizowały na terenie województwa bydgoskiego premiery kilku nowych filmów, jak na przykład *Lekarstwo na miłość*. Zaangażowane zostały również wszystkie kina objazdowe, które: „[...] wyświetlać będą filmy polskie i obozu socjalistycznego”¹⁰. Odbywały się także przeglądy filmów. Jeden z nich zorganizowano w Nakle n. Notecią z okazji 700-lecia tego miasta. Władze zadbały również o to, aby filmy polskie przeznaczone do rozpowszechniania w święto 22 Lipca otrzymały: „[...] staranną oprawę rekla-

mowo-propagandową, wykonaną w pracowni Wojewódzkiego Zarządu Kin w Bydgoszczy”¹¹. Oczywiście, te założenia programowo-organizacyjne rozpowszechniania filmów zostały opracowane przez Ministerstwo Kultury i Sztuki oraz Naczelny Zarząd Kinematografii. Kościelne obchody milenijne stały się dla władz państwowych obsesją do tego stopnia, że specjalny rozrywkowy repertuar opracowano: „[...] w sposób indywidualny w odniesieniu do poszczególnych kin w wytypowanych miejscowościach, w terminach zązębiających się z planowanymi obchodami kościelnymi”¹². Przeważały wówczas bardziej intrygujące dla publiczności filmy produkcji amerykańskiej, francuskiej i włoskiej, a nie filmy radzieckie bądź innych krajów demokracji ludowej. Podobnie rzecz się miała w przypadku programu telewizyjnego, który wzbogaciły produkcje telewizji zachodnich zamiast krajów bloku radzieckiego¹³.

W ramach obchodów święta lipcowego i zakończenia obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego szereg imprez na terenie województwa bydgoskiego zorganizowały organizacje sportowe, stowarzyszenia wychowania fizycznego

⁹ Ibidem, k. 5.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, k. 6.

¹² P. R a i n a: *Kardynał Wyszyński. „Te Deum” Narodu Polskiego. Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych*. Olsztyn 1991, s. 89.

¹³ Szczegółowy wykaz filmów kinowych i telewizyjnych por. ibidem, s. 90–99.

oraz organizacje turystyczne. Konkretnie wytyczne dla ruchu sportowo-turystycznego i spartakiadowego zostały opracowane na posiedzeniu Komisji Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki w dniu 1 marca 1966 r.¹⁴ Aby wzbogacić wspomniane uroczystości, zorganizowano imprezy o charakterze lokalnym, ogólnokrajowym oraz z udziałem drużyn zagranicznych. Centralną imprezą był, przewidziany na dzień 18 lipca 1966 r., mecz żużlowy pomiędzy reprezentacjami Wielkiej Brytanii i Polski. Poza tym, w ramach systematycznych kontaktów sportowców województwa bydgoskiego ze sportowcami Okręgu Schwerin (NRD), odbyły się mecze piłkarskie reprezentacji juniorów i reprezentacji młodzieżowych tego Okręgu z „Olimpią” Grudziądz, „Kujawią” Inowrocław i „Zdrojem” Ciechocinek. Ponadto, zaplanowano imprezy o charakterze ogólnokrajowym, np. mistrzostwa Polski juniorów w wioślarstwie, zawody pływackie Związku Zawodowego Służby Zdrowia, spływ żeglarski w Kruszwicy oraz turniej siatkówki mężczyzn i kobiet o puchar Borów Tucholskich. Uzupełnieniem tych imprez były zawody sportowe na terenie wszystkich powiatów i miast

województwa bydgoskiego, np. spartakiady, wyścig kolarski juniorów w Grudziądz, zawody w piłce siatkowej ognisk TKKF, mecze w piłce nożnej, piłce siatkowej i ręcznej. We wsiach Ludowe Zespoły Sportowe zobowiązały się do zorganizowania spartakiad gromadzkich i rejonowych oraz festynów sportowo-turystycznych. Odbywały się też zawody lekkoatletyczne, pokazowe zawody w zapaśnictwie, szermierce, dźwiganiu ciężarów oraz gry i zabawy dla uczestników festynów¹⁵.

Opisane uroczystości 1 Maja i 22 Lipca były obchodzone w całej Polsce według konkretnych wytycznych KC PZPR, o czym już zresztą wspominałem. Jednakże miało miejsce także szereg imprez typowych dla danego województwa. Tak też było w Bydgoszczy i okolicach. Zresztą prasa lokalna już w styczniu informowała o ciekawych wydarzeniach przewidzianych na 1966 rok¹⁶.

Dziesięć wieków Włocławka i 100. rocznica urodzin Juliana Marchlewskiego

Duży wkład organizacyjny władze regionu bydgoskiego postanowi-

¹⁴ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/150. *Informacja o rozwoju sportu masowego w województwie bydgoskim w latach 1965–1966*, k. 7–8.

¹⁵ Por. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106. *Informacja o przygotowaniach do obchodów XXII rocznicy Święta Odrodzenia 22 Lipca 1966 r. na terenie województwa bydgoskiego*, k. 6–7.

¹⁶ Zob. *Ciekawe wydarzenia roku 1966*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 1, s. 1.

ły wnieść w przygotowanie obchodów setnej rocznicy urodzin Juliana Marchlewskiego. W uchwale Egzekutywy KW PZPR z 14 kwietnia 1966 r. stwierdzono, że szczególnie należy podkreślić w tych obchodach: „[...] wkład Juliana Marchlewskiego w rozwój teorii marksizmu-leninizmu, jego nieugiętą postawę bojownika i rewolucjonisty, jego wielki patriotyzm i internacjonalizm, wychowawcze i praktyczne znaczenie jego dorobku dla naszej pracy wychowawczej, dla rozwoju nauki”¹⁷. W innym miejscu zwrócono uwagę, że uroczystości, przewidziane na połowę maja, pozwoliłyby „wydobyć postępowe i rewolucyjne tradycje” z tysiącletniej historii narodu polskiego oraz mogłyby stanowić: „[...] płaszczyznę ideowego oddziaływania i poważny czynnik mobilizacji najszerszych rzesz społeczeństwa do dalszych zadań w budownictwie socjalistycznym”¹⁸.

Tak się złożyło, że uroczystości we Włocławku zbiegły się ze Sztafetą Tysiąclecia na terenie województwa. Powitanie sztafety na Ziemi Bydgoskiej zainauguowało jednocześnie obchody dziesięciu wieków Włocławka. Uroczystości rozpoczęły się jednak jeszcze

przed przybyciem sztafety. Zebranych na stadionie „Kujawiaka” przywitał przewodniczący PMRN – Kubiak, po czym przemówienie inauguracyjne wygłosił „poseł Ziemi Kujawskiej” – Majchrzak¹⁹. Następnie wypuszczono setki gołębi, rozległy się salwy armatnie oraz dźwięki fabrycznych syren. Czas na stadionie umilały później szkolne zespoły artystyczne. Aby przypomnieć mieszkańcom o obchodach tysiąclecia, z samolotu szybującego nad płytą boiska zrzucano meldunki z realizacji czynów społecznych, podejmowanych przez mieszkańców Włocławka. Dopiero około godziny 19, poprzedzona „barwnym, imponującym korowodem około tysiąca dziewcząt i chłopców”, sztafeta stanęła u bram stadionu²⁰. Widać z tego, że i tym razem gospodarzom miasta zależało, aby nadać imprezie odpowiedni rozgłos i masowy charakter.

Decydenci włocławscy zaplanowali i zorganizowali wiele innych imprez towarzyszących, w których chciano spopularyzować postać Juliana Marchlewskiego i piękno tej ziemi. Oprócz centralnej akademii we Włocławku (14 maja 1966 r.), poświęconej setnej rocznicy urodzin „wielkiego rewolucjonisty”,

¹⁷ APB, Egzekutywa KW PZPR w Bydgoszczy, sygn. 51/IV/258, k. 41.

¹⁸ APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106, k. 178.

¹⁹ Zob. *Witamy Sztafetę Tysiąclecia na Ziemi Bydgoskiej. Inauguracja obchodów X wieków Włocławka i setnej rocznicy urodzin Juliana Marchlewskiego*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 100, s. 1.

²⁰ *Ibidem*, s. 2.

odbywały się także imprezy o charakterze lokalnym. Przygotowano sesje naukowe poświęcone rozwojowi Włocławka w PRL oraz młodzieżową konferencję poświęconą życiu i działalności Juliana Marchlewskiego²¹. Na ten temat zorganizowano też w zakładach pracy i instytucjach liczne pogadanki. Otwarto ponadto wystawę poświęconą Marchlewskiemu i rewolucyjnym tradycjom miasta, obrazującą głównie osiągnięcia w różnych dziedzinach życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Zamierzano włocławską wystawę eksponować następnie w innych miastach. Zaplanowano wmurowanie kamienia węgielnego pod budowę muzeum Juliana Marchlewskiego. Miało to być dobudowane skrzydło do istniejącego już Muzeum Ziemi Kujawskiej. Wydano też okolicznościowy plakat i znaczek pocztowy poświęcony Marchlewskiemu. Oczywiście imprezy uatrakcyjniały przeglądy zespołów amatorskich z terenu województwa bydgoskiego, konkursy, zawody sportowe, zloty turystyczne, rajdy czy pokazy gimnastyczne²².

Obchody dziesięciu wieków miasta Włocławka trwały na Kujawach przez kilka miesięcy. W czerwcu zaplanowano

w Muzeum Ziemi Bydgoskiej w Bydgoszczy ekspozycję wystawy pod tytułem: „Życie i działalność Juliana Marchlewskiego”. Była ona przeznaczona głównie dla uczniów szkół podstawowych i średnich. Miesiąc później przygotowano plener plastyków województwa połączony z wystawą prac w zakładach pracy²³. Jak widać, nie brakowało pomysłów, aby ludzie zapoznali się z tą „wspaniałą postacią międzynarodowego ruchu robotniczego”, przede wszystkim zaś uczuciowo związali się „z synem robotniczego Włocławka”²⁴. Dodatkowo, sukces wychowawczy miał polegać na tym, że: „[...] młodzież uczy się oceniać, wartościować, porównywać zacofaną przeszłość kapitalistyczną z naszymi osiągnięciami w okresie władzy ludowej”²⁵.

Warto zwrócić uwagę na ten aspekt wychowawczy. W dokumentach państwowych stwierdzano, że: „[...] kler ma zbyt duży wpływ na młodzież”²⁶. Zdając sobie z tego sprawę, Władysław Gomułka, na posiedzeniu XIII Plenum KC PZPR w lipcu 1964 r., stwierdził: „Szczególnie odpowiedzialne zadania stoją przed partią w dziedzinie ideowego wychowania młodzieży. Formowanie

²¹ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106, k. 179.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, k. 1.

²⁴ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Organizacyjny, sygn. 51/VII/250, k. 73.

²⁵ Ibidem, k. 72.

²⁶ APB, Egzekutywa KM PZPR w Bydgoszczy, sygn. 52/IV/96, k. 5.

świadomości młodego pokolenia w duchu socjalizmu – to jedno z naczelných zadań partii, szkoły, organizacji młodzieżowych i rodziców. [Chodziło również o – M.K.] wdrażanie postępowych treści politycznych i socjalistycznych norm postępowania społeczności studenckiej”²⁷. Dlatego też w Bydgoszczy na konferencji kierowników szkół podstawowych i dyrektorów liceów ogólnokształcących omówiono zadania szkoły w obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem form i sposobów „przeciwstawiania się szkoły kościelnemu programowi obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski”²⁸. Wszelkie odczyty i pogadanki nie mogły w związku z tym ominąć szkoły czy uczelni. Nietrudno również zrozumieć wysiłki władz do zachęcania młodzieży do uczestnictwa w czynach społecznych i innych akcjach organizowanych przez państwo.

500. rocznica II pokoju toruńskiego

Z punktu widzenia władz państwowych niezwykle ważną imprezą były obchody 500. rocznicy II pokoju toruńskiego z 1466 r. W zamyśle impreza ta

swym zasięgiem miała objąć wszystkie miasta, które w ramach inkorporacji Pomorza wróciły do Polski (tereny województwa bydgoskiego, gdańskiego i olsztyńskiego)²⁹. Nie było dziełem przypadku również to, że data głównych uroczystości została wyznaczona na 10–11 września, a więc w tym samym dniu co kościelne obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w Toruniu i Chełmży. Z pewnością nie był to przypadek ani zbieg okoliczności, lecz zamierzona działalność władz regionalnych. Należy pamiętać o tym, że były to niezwykle istotne uroczystości kościelne na terenie województwa bydgoskiego. Diecezja chełmińska została bowiem uwzględniona w ogólnopolskim planie kościelnych obchodów Wielkiego Jubileuszu Tysiąclecia Chrztu Polski.

Do obchodów 500. rocznicy II pokoju toruńskiego władze miasta przygotowywały się bardzo pieczołowicie. Już od początku września wystrojem głównych ulic, wystaw sklepowych, ważniejszych obiektów zabytkowych i gmachów użyteczności publicznej zajęli się wyznaczeni plastycy i dekoratorzy. W Łuku Cezara wyeksponowano znaleziska z okresu prasnówiańskiego, w witrynach sklepowych przy ulicy

²⁷ APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Organizacyjny, sygn. 51/VII/250, k. nłb.

²⁸ APB, Egzekutywa KM PZPR w Bydgoszczy, sygn. 52/IV/96, k. 2. Zob. także: *ibidem*. *Warunki i praca ideowo-wychowawcza w internatach i placówkach opiekuńczych i wychowawczych miasta Bydgoszczy*, k. 10–11.

²⁹ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106, k. 165.

Szerokiej urządzono natomiast wystawy fotograficzne obrazujące historię Pomorza i rolę Torunia. W Domu Kopernika, na parterze, wyeksponowano stare ryciny, medale, fotografie, druki; w Muzeum Okręgowym w Ratuszu otwarto zaś wystawę pod nazwą „Pokój Toruński w dokumencie i sztuce”. Pokazano tam między innymi fotokopie obydwu traktatów toruńskich oraz pieczęcie królewskie i krzyżackie. W Ratuszu otwarta została Ogólnopolska Wystawa Fotograficzna, której celem było pokazanie piękna architektury Torunia. Podobne wystawy odbyły się również w gdańskim Dworze Artusa.

Już na początku września (3 września 1966 r.) odbyła się uroczysta akademія z koncertem połączonym z recytacjami tekstów historycznych. Następnie odsłonięto tablicę pamiątkową na terenie zamku krzyżackiego. 5 września przewodniczący PWRN w Bydgoszczy – Włodzimierz Maksymowicz utworzył sesję naukową Stowarzyszenia Historyków Sztuki poświęconą badaniom sztuki Pomorza. Sesja miała trwać do 8 września. Po jej zakończeniu otwarto z kolei sesję historyków dziejów Pomorza połączoną z walnym zjazdem Polskiego Towarzystwa Historycznego. W jej ramach organizowano wystawy

archiwalne i wystawy druków okolicznościowych³⁰.

Bogaty program miał zachęcić mieszkańców do wzięcia udziału w głównych uroczystościach, przypadających na 10–11 września. Oficjalne rozpoczęcie odbyło się na dziedzińcu Ratusza Staromiejskiego w sobotę, około południa. Przybyli niektórzy członkowie Biura Politycznego KC PZPR, sekretarze KW PZPR, członkowie Wojewódzkiego i Miejskiego Komitetu FJN oraz radni Wojewódzkiej i Miejskiej Rady Narodowej. Po hejnale i odegraniu hymnu przez orkiestrę zaczęły się przemówienia nawiązujące do historycznego znaczenia II pokoju toruńskiego. Często podkreślano, że: „[...] 500 rocznica stanowi jeden z głównych punktów tegorocznych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego”³¹. Po części oficjalnej, w sali Królewskiej Ratusza Staromiejskiego wręczono 37 pamiątkowych medali.

Uroczystości toruńskie, po zakończeniu imprezy w Ratuszu, przeniosły się na stadion miejski. Tam odbył się: [...] wielki wiec społeczeństwa województwa bydgoskiego z udziałem przedstawicieli władz centralnych”³². Spotkanie zakończyło się odśpiewaniem „Międzynarodówki”. W części artystycznej wystąpiło „Mazowsze”. W niedzielę

³⁰ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106, k. 165.

³¹ *Obchody 500 rocznicy II pokoju toruńskiego z udziałem wicepremiera Eugeniusza Szyra*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 216, s. 1–2.

³² APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VIII/106, k. 165.

natomiast uroczystości przeszły „pod władanie harcerzy”. Tradycyjnie były przemówienia, fanfary, odśpiewanie hymnu harcerskiego oraz na zakończenie wieczorny przemarsz ulicami Torunia. Oczywiście w ciągu dnia odbywały się imprezy turystyczno-krajoznawcze, rajdy turystyczne „Szlakiem Kopernika” oraz występy zespołów młodzieżowych³³.

Aby urozmaicić uroczystości 500. rocznicy II pokoju toruńskiego, w Komisji Kultury Komitetu Wojewódzkiego PZPR uzgodniono szczegółowy repertuar teatrów województwa bydgoskiego. Nie chodziło jednak tylko i wyłącznie o uzupełnienie tych uroczystości, ale również o to, aby: „[...] swoją szeroką ofertą odciągnąć ludzi od obchodów kościelnych”³⁴. Teatr im. W. Horzycy w Toruniu, chcąc uświetnić tę rocznicę, postanowił wystawić sztukę Romana Brandstaettera pt. *Przemysław II*. Władze obawiając się jednak małej frekwencji, postanowiły „ubezpieczyć” ją dwiema innymi pozycjami. Miała to być pozycja dla dzieci *Trzy białe strzały* oraz „lekka komedia sensacyjna” Adama Grzymały-Siedleckiego pod tytułem *Czwarty do brydża*³⁵.

W czasie uroczystości państwowych często wręczano odznaki i medale pamiątkowe. Warto temu poświęcić więcej uwagi. Uroczyste nadawanie odznaczeń, medali, orderów było stałym punktem uroczystości, stosowanym przez władze. Miało to przede wszystkim przypominać o świeckich obchodach Tysiąclecia Państwa Polskiego. Z rejestru Biura Rady Miejskiej wynika, że w latach 1962–1966 członkom PZPR, oficerom Wojska Polskiego, pracownikom MO, emerytom, działaczom miejskich przedsiębiorstw przyznano ogółem 1 478 odznak przygotowanych z okazji Tysiąclecia Państwa Polskiego³⁶. Tylko w 1966 r. wykaz pracowników aparatu partyjnego odznaczonych Odznaką Tysiąclecia liczył 299 osób, natomiast odznaczonych honorową odznaką WRN „za szczególne zasługi dla województwa bydgoskiego” – 129 osób³⁷. Władze były wówczas wspierane przez Zrzeszenie Katolików „Caritas” w Bydgoszczy, które nie tylko zachęcało do wykonywania czynów społecznych, ale w 1966 r. przedłożyło do PWRN listę księży do odznaczeń państwowych z okazji „1000-lecia i 22 Lipca”.

³³ Zob. *Obchody 500 rocznicy II pokoju toruńskiego z udziałem wicepremiera Eugeniusza Szyra...*, s. 2.

³⁴ APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Propagandy, sygn. 51/VII/135, k. 19.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Por. APB, PMRN w Bydgoszczy, sygn. 1709.

³⁷ Por. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Organizacyjny, sygn. 51/VII/249, k. n1b.

Księżom zrzeszonym w „Caritas” wręczono następujące odznaczenia: Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty i Srebrny Krzyż Zasługi, Medal Tysiąclecia oraz odznaczenie Zasłużonego Obywatela Ziemi Bydgoskiej³⁸. Dodatkowo, 18 października 1966 r. na zebraniu księży „Caritas” w Bydgoszczy wygłoszony został referat pt. *500-tna rocznica II pokoju toruńskiego*. Księża tłumaczyli przy tym, że nie mogą ich przecież nie interesować sprawy Polski. Ksiądz Stanisław Owczarek oświadczył wręcz, że: „[...] zbieramy się tu jako obywatele Polski i chcemy żyć w zgodzie z władzami. Dziwić się należy tym księżom, którzy mają inne poglądy. Na co wyczekują? [...] Wcześniej czy później muszą się pogodzić ze słuszną rzeczywistością. [...] Polskę Ludową budujemy od podstaw. »Caritas« nie prowadzi do awanturnictwa z Episkopatem, nie tworzy kościoła narodowego, lecz usiłuje księży o innych poglądach i nie przynoszących nam zaszczytu – usunąć ze swoich szeregów”³⁹.

Grupa ta, mimo dużych nakładów finansowych, nie przyniosła państwu, oprócz korzyści propagandowych, wiele pożytku. Zarzucanie natomiast całej hierarchii kościelnej braku zainteresowania Polską, w kontekście omawia-

nych wydarzeń, wydaje się po prostu nie do przyjęcia.

Przedstawione uroczystości i imprezy nie wyczerpują obszernego programu obchodów. Odbywały się także rocznice i tradycyjne dni miast oraz miejscowości. Były to np. uroczystości: 27. rocznicy wybuchu II wojny światowej, 600-lecia Szubina, Dni Rypina, 900-lecia Dobrzynia, 700-lecia Nowego nad Wisłą, 900-lecia ziemi mogileńskiej, 500-lecia wyzwolenia Chojnic spod panowania krzyżackiego czy też 600-lecia Łobzenicy. Nie sposób także wymienić wszystkich związanych z tymi uroczystościami imprez kulturalno-oświatowych, sportowo-turystycznych, działalności popularno-naukowej, sesji, akademii. Sądzę jednak, że powyższy materiał dobrze ilustruje wysiłek organizacyjny i finansowy w przygotowanie przez władze konkurencyjnych wobec kościelnych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego.

Uroczystości Tysiąclecia Chrztu w województwie bydgoskim

Inauguracja ostatniego roku Milenium Chrztu Polski odbyła się w bydgoskich parafiach już 20 marca 1966 r. Na tę czwartą niedzielę Wielkiego Postu zaplanowano „milenijny dzień modlitw”. Przed Najświętszym Sakramentem mod-

³⁸ Por. APB, PWRN w Bydgoszczy, Wydział d/s Wyznań, sygn. 73, k. 49–50.

³⁹ Ibidem, k. 212 i nast.

lono się: „[...] za święte polskie milenium, o szczęśliwe przeprowadzenie i jak największe owoce”⁴⁰. Bydgoszczanie byli także przygotowywani do ogólnopolskich uroczystości milenijnych w czasie nabożeństw i nauk wielkopostnych. Treści związane z tysiącleciem chrześcijaństwa w Polsce były wplatane do kazań pasyjnych⁴¹.

Właściwe obchody jubileuszowe oraz tzw. Tydzień Tysiąclecia rozpoczęto jednak w Wielką Sobotę – 9 kwietnia 1966 r., odnowieniem przyrzeczeń chrztu. W tym dniu bowiem przypadała przyjęta przez Kościół liturgiczna rocznica chrztu Mieszka I. Tydzień Tysiąclecia trwał do 17 kwietnia i był to czas: „[...] uroczystych obchodów Tysiąclecia Chrztu Narodu w całej Polsce”⁴². W czasie tego tygodnia odbyły się liczne „Te Deum” poszczególnych grup. Uroczyste „Te Deum” Narodu miało miejsce w parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w Bydgoszczy 14 kwietnia. O godzinie 18 rozpoczęło się nabożeństwo, następnie śpiewano pieśni *Ciebie Boga wystawiamy* oraz *Boże coś*

Polskę... Jak zanotował kronikarz: „Kościół był przepelniony, sama uroczystość natomiast poruszyła wszystkich, a słowa pieśni przeplatały lzy”⁴³.

Od 11 kwietnia trwały także pielgrzymki poszczególnych „stanów” z parafii bydgoskich na uroczystości do Gniezna. Władze administracyjne informowały, że w tym czasie odwiedziło Gniezno około 800 bydgoszczan. Warto ten fakt odnotować, gdyż już od uroczystości w Gnieźnie, które inaugurowały obchody Milenium Chrztu Polski, władze starały się: „[...] przelicytować stronę kościelną, organizując równocześnie w tych samych miastach uroczystości z okazji Tysiąclecia”⁴⁴. Otóż 15 kwietnia, kiedy nabożeństwo w Gnieźnie odprawiał arcybiskup Karol Wojtyła, rozległy się nagle strzały armatnie. Był to zwiastun przybycia ministra obrony marszałka Mariana Spychalskiego na konkurencyjną manifestację państwową. Wkrótce w Poznaniu, 17 kwietnia, również odbyły się równoległe uroczystości kościelne i państwowe⁴⁵. Oczywiście lokalna pra-

⁴⁰ *Kronika Parafii św. Marcina i Mikołaja w Bydgoszczy* [dalej: Kpar. – M. K.], k. nlb. Zob. także: *Kpar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, k. nlb.

⁴¹ Zob. *Kościół katolicki w Bydgoszczy. Kalendarium*. Red. J. K u t t a. Bydgoszcz 1997, s. 335.

⁴² T. R u z i k o w s k i: *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku...*, s. 294.

⁴³ *Kpar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, k. nlb.

⁴⁴ A. D u d e k: *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*. Kraków 1995, s. 197.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 197–198; P. R a i n a: *„Te Deum” Narodu Polskiego...*, s. 74–108.

sa bydgoska opisywała gnieźnieńskie i poznańskie uroczystości państwowe, o kościelnych natomiast nie wspomniała ani słowem⁴⁶. Stało się to niemal praktyką aż do końca Milenium.

Kolejnym punktem obchodów milenijnych w Bydgoszczy były uroczystości w dniu 3 maja. W parafiach odbywały się wówczas Wielkie Gody Narodu, analogicznie do centralnych uroczystości w Częstochowie⁴⁷. Najważniejszym punktem tych uroczystości było to, że: „Polska oddaje się w macierzyńską niewolę Maryi, Matki Kościoła, za Kościół Chrystusowy w Ojczyźnie naszej i na całym świecie”⁴⁸. W parafii śś. Marcina i Mikołaja (wspomniana parafia farna) w Bydgoszczy główne uroczystości odbyły się w godzinach wieczornych. Była to msza św. oraz „Procesja Tysiąclecia” do pięciu ołtarzy symbolizujących najważniejsze wydarzenia w dziejach Polski. W procesji niesiono replikę obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, figurę Chrystusa Zmartwychwstałego, krzyż, Ewangelię, świece, kielich oraz portret Ojca Świętego. Udział wiernych w farze był „dość dobry”, w parafii

na Szwederowie natomiast „parafianie przybyli bardzo licznie”⁴⁹. Zważywszy na to, że był to dzień święta kościelnego – Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski oraz rocznica uchwalenia Konstytucji 3 maja, jest mało prawdopodobne, aby wierni licznie nie uczestniczyli w tych uroczystościach.

Koronacja obrazu Matki Bożej Pięknej Miłości (Matki Bożej z Różą)

Na początku lutego w parafii pod wezwaniem św. Wincentego á Paulo w Bydgoszczy odbyła się konferencja z udziałem 160 księży, której przewodniczył biskup Jan Czerniak. Była ona poświęcona programowi obchodów 1000-lecia chrztu Polski w archidiecezji gnieźnieńskiej. Po jej zakończeniu miała miejsce konferencja administratorów parafii bydgoskich. Poruszono wówczas problemy związane z organizacją uroczystości milenijnych. Punktem kulminacyjnym tych obchodów miała być koronacja obrazu Matki Bożej Pięknej Miłości (Matki Bożej z Różą) z bydgoskiej fary. Nie ustalono jednakże konkretnie miejsca

⁴⁶ Zob. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 89, s. 1; *Lud Wielkopolski uczcił 1000-lecie Państwa Polskiego potężną masową manifestacją*. „Gazeta Pomorska” 1966, nr 90, s. 1–2, 4.

⁴⁷ Szerzej o tym zob. P. R a i n a: „*Te Deum*” Narodu Polskiego. *Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w świetle dokumentów kościelnych...*, s. 109–171; T. W o l s z a: *Wokół milenium 1966 r.* „Wiadomości Historyczne” 2002, nr 4, s. 195–202.

⁴⁸ *Kpar. św. Marcina i Mikołaja*, k. nlb.

⁴⁹ *Ibidem*. Por. także: *KPar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*.

koronacji obrazu⁵⁰. Wprowadzeniem do uroczystości miały być misje święte w bydgoskich parafiach od 8 do 29 maja. W parafii farniej takie misje odbyły się w dniach 19–28 maja. Prowadzili je ojcowie redemptoryści. Podczas „Misji Tysiąclecia” kościół farny, jak zanotowali kronikarze parafii, „był przepelniony”⁵¹.

Ksiądz Kazimierz Warda, od 5 lutego 1966 r. proboszcz bydgoskiej fary, postanowił dokonać koronacji obrazu na Starym Rynku. Zapewne obchody Tysiąclecia Chrztu Polski w tak centralnym miejscu drażniłyby władze państwowe. W związku z tym, 11 maja 1966 r., ks. Warda został wezwany do Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Na jego propozycje nie wyrażono zgody, zaś cała uroczystość została przeniesiona do dzielnicy Szwederowo. Jednocześnie został on ostrzeżony, że: „[...] jeżeli samowolnie to uczyni, zostanie pociągnięty do odpowiedzialności karno-administracyjnej za zorganizowanie nielegalnego zgromadzenia”⁵². Dodatkowo, władze państwowe pod groźbą sankcji prawnych zabroniły procesyjnego przeniesienia

obrazu oraz udekorowania samochodu, w którym był transportowany⁵³. Ksiądz Warda wniósł jeszcze odwołanie do Urzędu Spraw Wewnętrznych, lecz, jak łatwo się domyślić, niczego nie osiągnął. Ostatecznie, 24 maja, władze raz jeszcze zakomunikowały swoją odmowną decyzję, którą proboszcz przyjął spokojnie⁵⁴. Ten zabieg ze strony władz Bydgoszczy miał na celu ograniczenie frekwencji. Jak się później okazało, decyzja ta nie zniechęciła wiernych, którzy licznie przybyli na uroczystości.

29 maja 1966 r. w godzinach popołudniowych do Bydgoszczy przybył ks. kardynał Stefan Wyszyński wraz z arcybiskupem Karolem Wojtyłą, metropolitą krakowskim i biskupem Bernardem Czaplińskim, sufraganiem chełmińskim. Najpierw udali się oni do kościoła pod wezwaniem św. Wincentego à Paulo. Goście spotkali się z dziećmi, które przyjęły w tym roku I Komunię świętą. Potem udali się bezpośrednio do parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy na Szwederowie. Na placu przykościelnym odbyła się uroczystość koronacji obrazu Matki Bożej Piękną Miłości z byd-

⁵⁰ Zob. *Kościół katolicki w Bydgoszczy...*, s. 335–336.

⁵¹ Zob. *Kpar. św. Marcina i Mikołaja*, k. nlb. „Wielka frekwencja” była także w parafii na Szwederowie, misje prowadzili jednak misjonarze św. Wincentego à Paulo z Krakowa. Zob. *Kpar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, k. nlb.

⁵² APB, PMRN w Bydgoszczy, sygn. 1377, k. nlb.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Zob. *Sprawozdanie USW w Bydgoszczy z 19 listopada 1966 r. W: Uroczystości milenijne*, s. 31.

goskiej fary. Warto dodać, iż prymas Polski dokonał aktu koronacji na podstawie odpowiedniego dekretu papieża Pawła VI. W czasie koronacji kazania wygłosili bydgoscy księża – Kazimierz Warda i Mieczysław Skonieczny, a na zakończenie głos zabrał kardynał Stefan Wyszyński⁵⁵. Uroczystości zakończyły się w godzinach wieczornych. Interesujące jest, że władze państwowe oszacowały liczbę wiernych na około 10 tysięcy⁵⁶, podczas gdy kronikarz parafialny, prawdopodobnie naoczny świadek wydarzeń, doliczył się około 30 tysięcy uczestników⁵⁷. W innym dokumencie państwowym można wyczytać z kolei, że koronacja obrazu Matki Bożej Pięknnej Miłości (Matki Bożej z Różą) okazała się „najbardziej nieudaną imprezą”, zaś uroczystości milenijne odbywały się „bez większego entuzjazmu”⁵⁸.

Nazajutrz odbyły się msze w bydgoskich parafiach wraz z kazaniem nawiązującym do odbytej poprzedniego dnia koronacji obrazu oraz do przypadającego właśnie święta Zesłania Ducha Świętego. Prymas Stefan Wyszyński odprawił mszę w farze, ks. abp Karol

Wojtyła w bazylice, ks. bp Czapliński natomiast w kościele pod wezwaniem Miłosierdzia Bożego. Przedstawione wydarzenia były niewątpliwie głównym akcentem obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski w Bydgoszczy⁵⁹.

„Te Deum” parafii

W myśl zamierzeń Episkopatu, każda parafia w Polsce miała zorganizować uroczystości dziękczynne za Tysiąclecie Chrztu pod nazwą „Te Deum”. Uroczystości te miały zazwyczaj miejsce w dniu dorocznego odpustu danej parafii lub w rocznicę konsekracji kościoła. Ewentualnie mógł to być inny dzień wyznaczony przez biskupa. Episkopat określił także zewnętrzne ramy tych uroczystości. Niekiedy dzień święta parafialnego był poprzedzony trzydniowym okresem przygotowawczym – zwanym triduum⁶⁰.

Parafialne „Te Deum” odbyło się między innymi 11 października 1966 r. w parafii farniej. Aby lepiej przygotować wiernych do tego święta parafii, przed

⁵⁵ Zob. *Kościół katolicki w Bydgoszczy...*, s. 336.

⁵⁶ Por. *Sprawozdanie USW w Bydgoszczy z 19 listopada 1966 r. ...*, s. 32.

⁵⁷ Por. *Kpar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, k. nlb.

⁵⁸ Zob. *Sprawozdanie zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa za rok 1966 z 17 stycznia 1967 r.* W: *Obchody milenijne 1966 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*. Warszawa 1998, s. 315.

⁵⁹ Zob. *Kościół katolicki w Bydgoszczy...*, s. 336.

⁶⁰ Zob. APB, KW PZPR w Bydgoszczy, Wydział Organizacyjny, sygn. 51/VII/248, *Wielki Jubileusz Tysiąclecia Chrztu Polski 1966*, k. 12.

odpustem odprawiono triduum, podczas którego nauki głosił ks. Tadeusz Różewicz. W dniu odpustu natomiast mszę św. pontyfikalną celebrował bp Lucjan Bernacki, który wygłosił także kazanie odpustowe. Dodatkowo, po południu, udzielił on młodzieży sakramentu bierzmowania⁶¹. Śledząc przebieg Milenium, można zauważyć, że udzielanie tego sakramentu było dość częstym elementem wplatanym do uroczystości parafialnych⁶².

W parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy natomiast milenijne „Te Deum” rozpoczęło się w niedzielę 16 października 1966 r. i zakończyło tydzień później. Urozmaiceniem uroczystości był koncert pieśni religijnych. Uroczysta suma z adoracją Najświętszego Sakramentu oraz odśpiewanie pieśni *Ciebie, Boga wystawiamy* i *Bogurodzicy* zakończyło uroczystość⁶³. Odśpiewanie tych właśnie pieśni kończyło w wielu przypadkach obchody w parafiach. Niekiedy święto parafialne odbywało się z osobistym udziałem prymasa Stefana Wyszyńskiego, co niewątpliwie wpływało na większą niż zwykle frekwencję. Taka sytuacja przykładowo miała miejsce w parafii Wszystkich Świętych w Warszawie 8 grudnia 1966 r. Oczywiście

nie można zapomnieć, że integralną częścią tych uroczystości były procesje tysiąclecia oraz modlitwy dziękczynne. Dzięki tym akcentom milenijnym stałe święta parafialne mogły zostać zaadaptowane do uroczystości Tysiąclecia Chrztu Polski.

Milenijne „Te Deum” parafii było bez wątpienia kolejną okazją dla wiernych, aby złożyć dziękczynienie za chrzest Polski. Dodatkowy atut stanowiło to, że księża bardzo często przedstawiali parafianom w formie kazań historię parafii oraz ludzi dla niej zasłużonych. Wyznaczenie obchodów na dzień odpustu parafialnego sprzyjało wysokiej frekwencji, co potwierdzają zapisy kronikarskie⁶⁴.

Centralne uroczystości Tysiąclecia Chrztu Polski w 1966 r.

Na terenie województwa bydgoskiego, oprócz wspomnianych wyżej uroczystości parafialnych, odbyły się także dwie uroczystości centralne – w Toruniu (10–11 września) i we Włocławku (8–9 października). Uroczystości w Toruniu początkowo planowano na 26 czerwca 1966 r. Kolidowało to jednak z planami i terminami uroczystości kościelnych

⁶¹ Zob. *Kpar. św. Marcina i Mikołaja*, k. nlb.

⁶² Zob. T. R u z i k o w s k i: *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku...*, s. 298.

⁶³ Zob. *Kpar. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy*, k. nlb.

⁶⁴ *Ibidem*, k. nlb.

w diecezji warszawskiej. W stolicy uważano, że zaplanowane niemal w tym samym czasie uroczystości w Warszawie mogą ograniczyć udział wiernych, między innymi z województwa bydgoskiego. W związku z tym biskup chełmiński Kazimierz Kowalski (Toruń należał do diecezji chełmińskiej) z konieczności zgodził się na przeniesienie obchodów Milenium na wrzesień. Oczywiście wystosował także pismo, 23 sierpnia 1966 r., do PWRN w Bydgoszczy, w którym oznajmił: „[...] uprzejmie donoszę, że termin obchodu Milenium diecezji chełmińskiej został zmieniony”⁶⁵. Do informacji został dołączony także program z konkretnymi datami, a nawet godzinami uroczystości. Władze odwdzięczyły się zorganizowaniem, w tych samych dniach, wcześniej wspomnianych obchodów 500. rocznicy II pokoju toruńskiego.

Uroczystości inaugurujące jubileusz rozpoczęły się w sobotę – 11 września, w kościele Najświętszej Maryi Panny. Uczestnik tych uroczystości wspominał, iż liczba wiernych była tak wielka, że prymas nie mógł nawet dojechać do drzwi kościoła Mariackiego i musiał iść pieszo. Po przywitaniu księdza prymasa została odprawiona uroczysta msza wraz z kazaniem kardynała Stefana Wyszyńskiego. Po mszy prymas musiał kolejny raz przeciskać się przez tłumy

wiernych. Wszystko to odbywało się jednak w niezwykle przyjaznej atmosferze, ludzie wznosili nawet okrzyki na cześć księdza kardynała. Zażartował on wówczas, nie bez kozery zresztą, by wierni: „[...] nie krzyczeli na biskupów, bo jest pokój toruński!”⁶⁶. Od godziny 21 do późnych godzin nocnych trwała jeszcze adoracja Najświętszego Sakramentu.

W świątyni wyeksponowane były puste, złożone ramy przygotowane na obraz Nawiedzenia Matki Bożej, który był już wówczas „uwięziony” na Jasnej Górze. Nie można pominąć tego faktu, albowiem integralnym elementem obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski była właśnie peregrynacja po kraju kopii obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Ten przewożony do kolejnych miast, w których odbywały się uroczystości kościelne, obraz był „solą w oku” władz państwowych. Władze do tego stopnia nie mogły zaakceptować zbierających się tłumnie wiernych, wiwatujących na trasach jego przejazdu, że posunęły się wręcz do akcji o charakterze policyjnym. Kilkakrotnie zmieniane były np. trasy przejazdu kawalkady samochodów z obrazem lub dochodziło do przejmowania go w poszczególnych parafiach. Niebawem zdecydowano się na jeszcze bardziej drastyczne formy represji. Punktem kulminacyjnym było

⁶⁵ APB, PWRN w Bydgoszczy, Wydział d/s Wyznań, sygn. 8, k. 123.

⁶⁶ P. R a i n a: „*Te Deum*” *Narodu Polskiego...*, s. 372.

„aresztowanie” repliki obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w miejscowości Liksajny. Następnie obraz został po raz pierwszy „uwięziony” w archikatedrze św. Jana w Warszawie. W końcu zaś, we wrześniu 1966 r., potajemnie dostarczono go do klasztoru jasno-górskiego. Wszystko odbyło się pod kontrolą Służby Bezpieczeństwa. Nieco później, w celach prewencyjnych, zagrożono nawet likwidacją czterech paulińskich domów zakonnych, jeśli obraz zostanie przez duchownych ponownie wywieziony z klasztoru. Dodatkowo milicja ustawiła przed bramami klasztoru specjalne posterunki, które sprawdzały każdy pojazd opuszczający Jasną Górę. Sytuacja taka trwała aż do 1972 r.⁶⁷

Obraz Matki Bożej nie dotarł wprawdzie na centralne uroczystości w Toruniu, był jednak, o czym świadczą dokumenty państwowe, eksponowany na terenie województwa bydgoskiego 9 i 10 kwietnia 1966 r. Chodziło zapewne o wędrowkę obrazu Matki Bożej szlakiem piastowskim przez takie miejscowości, jak: Markowice, Kruszwica,

Inowrocław, Mątwy, Strzelno i Trzemeszno. Zdaniem władz, Kościół chciał w ten sposób: „[...] rozkrzewić wśród wiernych kult maryjny przyciągający ich do Kościoła”⁶⁸. Na posiedzeniu Egzekutywy KW PZPR w Bydgoszczy stwierdzono natomiast, że zamierzenia Kościoła nie zostały w pełni osiągnięte, co więcej: „[...] dekoracje były słabe [...] zainteresowanie obrazem ze strony społeczeństwa nie za duże, niezbyt dużo było też ludzi w kościołach”⁶⁹.

Jeśli zainteresowanie było znikome, to władza nie powinna była się niepokoić. Jak zauważył jeden z badaczy, władze nie mogły znieść jakiegokolwiek „zauważalnego” przejawu religijności. W związku z tym skierowały swoje działania na ograniczanie zewnętrznych oznak peregrynacji obrazu⁷⁰. Tłumaczy to również, dlaczego nie angażowały się w utrudnianie tzw. małej peregrynacji. Dotyczyła ona społeczności małych miast i wsi, a polegała na przyjmowaniu kopii obrazu do domów. Jeśli więc karano, to nie za przyjmowanie obrazu w domu, lecz za towarzyszące temu „nielegalne zgroma-

⁶⁷ Szerzej o aresztowaniu obrazu zob. A. Dudek: *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970...*, s. 199–203; J. Wójcik: *Aresztowanie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej*. „Ład” 1989, nr 32, s. 9–11.

⁶⁸ *Sprawozdanie zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa za rok 1966 z 17 stycznia 1967...*, s. 312.

⁶⁹ APB, Egzekutywa KW PZPR w Bydgoszczy, sygn. 51/IV/258, k. 11.

⁷⁰ Zob. T. Ruzikowski: *Obchody milenijne w Warszawie i województwie warszawskim w 1966 roku...*, s. 338–341. Tutaj także szerzej o tzw. „małej peregrynacji”.

dzenia⁷¹. Niezależnie jednak, jak władze interpretowały daną sprawę, to i tak efektem był atak na Kościół.

Powróćmy wszelako do obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski w Toruniu. Główna uroczystość Milenium diecezji chełmińskiej odbyła się w kościele Chrystusa Króla na Mokrem w dniu 11 września. Wokół kościoła znajdował się rozległy, zadrzewiony teren, na którym zebrało się ponad 50 tysięcy wiernych⁷². Po uroczystej sumie ks. biskup Zygfryd Kowalski dokonał włączenia diecezji chełmińskiej do Aktu z 3 maja 1966 r., wcześniej złożonego na Jasnej Górze. Zebrani wierni przynosili wówczas dary żywności i wraz z biskupem przyjęli zobowiązania modlitwy za wolność Kościoła. Błogosławieństwo i pieśń *Boże coś Polskę* zakończyły przedpołudniowe uroczystości.

Kościół przywiązywał także duże znaczenie do przypominania swojej historycznej obecności w społeczeństwie i państwie. Dlatego też często organizowano uroczyste sesje naukowe i ekumeniczne. Tak też było w Toruniu. Uroczysta sesja rozpoczęła się w połu-

dnie w Bazylice św. Jana⁷³. Następnie odbyła się msza w Chełmnie – to jest w pierwotnej stolicy diecezji chełmińskiej przed jej przeniesieniem do Pelplina. Mszę odprawił biskup Zygfryd Kowalski, kazanie natomiast kolejny raz wygłosił prymas Stefan Wyszyński. Błogosławieństwo biskupów i Apel zakończyły dni milenijne w Toruniu⁷⁴.

Druga centralna uroczystość na terenie województwa bydgoskiego odbyła się we Włocławku. Uroczystości zostały bardzo starannie przygotowane. Nie sposób w tym miejscu wspomnieć o tym, iż nie było to dziełem przypadku. Wszak właśnie tu, w dwudziestolecie międzywojennym, ksiądz prymas Stefan Wyszyński otrzymał święcenia kapłańskie.

Wierni z Włocławka rozpoczęli obchody milenijne już 1 października 1966 r., czyli tydzień przed przyjazdem prymasa. Uroczystości poprzedziło całonocne czuwanie poszczególnych formacji parafialnych. Zaczęło się ono o godzinie 21 wieczorem, 8 października, a skończyło następnego dnia o 6 rano⁷⁵. Należy także dodać, iż – jak określił uczestnik uroczysto-

⁷¹ Zob. *Sprawozdanie USW w Bydgoszczy z 19 listopada 1966 r. ...*, s. 32–33; *Sprawozdanie USW w Lublinie z 12 listopada 1966 r. W: Uroczystości milenijne...*, s. 92.

⁷² Por. P. R a i n a: „*Te Deum*” *Narodu Polskiego...*, s. 372. Dokumenty państwowe podają natomiast liczbę 13 tys. wiernych. Por. *Sprawozdanie USW w Bydgoszczy z 19 listopada 1966 r. ...*, s. 32.

⁷³ *Ibidem*, s. 372–373.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 374–377.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 405–408.

ści – katedra była przez całą noc „bez przerwy pełna”⁷⁶. Podobnie sytuacja wyglądała na uroczystej sumie. Uczestnik tych uroczystości tak zapamiętał panującą atmosferę: „Ołtarz połowy zbudowany na rogu placu, widoczny jest dla wszystkich. Wspaniała dekoracja rwie oczy. Z daleka widać pustą ramę na niebieskim tle, a pod nią kwiaty. [...] Na placu robi się gorąco. Chociaż to październik, słońce grzeje jak w sierpniu. Tłum zaczyna falować. Już idą, już idą. Wśród witającego tłumu wolno posuwają się kilkudziesięciu biskupów. »Niech żyją! Sto lat« дума i radość napęłnia serce. Pewność, że oni są nasi, a my jesteśmy z nimi”⁷⁷.

Nie ma wątpliwości, że uroczystości Tysiąclecia w województwie bydgoskim, podobnie jak w całej Polsce, były sprawdzianem umiejętności mobilizacyjnych i organizacyjnych zarówno dla hierarchii kościelnej, jak i władz państwowych. Choć w regionie bydgoskim nie dochodziło do tak gwałtownych starć, jak na przykład w Warszawie, Gdańsku czy Brzegu, gdzie interweniowały oddziały ZOMO, to mimo wszystko władze dość mocno starały się przeszkadzać w kościelnych obchodach milenijnych.

Zabiegi ze strony władz państwowych i partyjnych, które starałem się uwypuklić, nie przesłoniły rzeczywi-

stego sukcesu organizacyjnego obchodów kościelnych. Podejmowane zaś przez stronę państwową próby zdyskredytowania bądź zminimalizowania społecznego wydzźwięku kościelnego Milenium (np. przez organizowanie grup demonstrantów, „aresztowanie” obrazu i wiele innych) były nieskuteczne i nierzadko kompromitujące dla władz. Natomiast niezgodne z prawem represje administracyjne i prymitywna propaganda wzmacniały pozycję Kościoła. Wprawdzie w pewnym stopniu udało się władzom bydgoskim zneutralizować obchody kościelne, jednakże autorytet Kościoła lokalnego, prymasa i Episkopatu został raczej nienaruszony.

Zastanawia zatem, dlaczego władze państwowe, które miały do dyspozycji o wiele większe zasoby i możliwości, nie potrafiły wygrać tej prestiżowej konfrontacji. Być może nie umiały w dostatecznym stopniu i właściwie skoordynować podejmowanych na różnych poziomach działań. Liczne narzekania właśnie na ten temat, znajdujące odbicie w wielu dokumentach partyjnych, wydają się być tego potwierdzeniem. Decydujące było jednak to, że władze komunistyczne nie doceniły możliwości mobilizacyjnych Kościoła katolickiego. Odegrał on wówczas niezwykle istotną rolę w proce-

⁷⁶ Ibidem, s. 409.

⁷⁷ P. R a i n a: „*Te Deum*” *Narodu Polskiego...*, s. 409–410.

się upodmiotowienia społeczeństwa. Przyczynił się także do budowania poczucia tożsamości religijnej.

Obchody w Bydgoszczy i województwie bydgoskim pokazały siłę

instytucji kościelnych i ich autorytetu u wiernych. Konflikt państwo – Kościół trwał oczywiście nadal, nigdy jednak nie osiągnął już w życiu publicznym apogeum z 1966 r.

Maciej Królak:

***The thousandth anniversary versus the Millennium.
The thousandth anniversary celebrations
of the Polish State in Bydgoszcz
and Bydgoszcz Province in 1966 (part II)***

The second part of the present paper begins with the description of Poland's Liberation Day – 22nd July. Both the 1st of May and the 22nd of July were celebrated nationwide according to precise guidelines made by the Central Committee of the Polish United Workers' Party. One should not forget that a series of events also took place in particular regions of the country, including Bydgoszcz and its surroundings. Therefore, the next chapters describe anniversaries and jubilees characteristic of our Province.

They were, among others, the celebrations of ten centuries of Włocławek and a hundredth anniversary of Julian Marchlewski's birth, as well as the quinqucentenary of the 2nd Toruń Peace Treaty. In this way, the decision-makers of that region wanted Julian Marchlewski – a great revolutionist – to become widely known. The example of Toruń shows clearly what methods the communist authorities used: the celebrations of the 2nd Toruń Peace Treaty were appointed at the time when the Church celebrated a Millennium of Poland's Baptism.

The final chapters of the paper concern the Millennium of Baptism in Bydgoszcz Province and how the Church prepared to this celebration. It can be clearly seen that the city's authorities made the realization of the plans difficult for the Church party. A refusal to crown the painting of Heavenly Mother with a Rose in the Old Town Square in Bydgoszcz seems to be an explicit example.

Another problem concerns "Te Deum" of the parishes. According to the Episcopate's plans, each parish in Poland was to celebrate the jubilee as a thanksgiving for Poland's Baptism Millennium. The celebrations were called "Te Deum" and usually took place on the day of the annual church fair or the church consecration. The paper gives a wide description of the two Bydgoszcz parishes: Mother of Incessant Help and the Parish Church.

The study ends in describing central celebrations of Poland's Baptism Millennium in 1966 which were held in Toruń and Włocławek. Yet again the ceremony proved the organization success of the Church party and, most of all, showed the Church's strong position in the then communist Poland.